

УДК 355.14:335.351 "1863/2017"

М. В. Слободянюк

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ НАРУКАВНОЇ ЕМБЛЕМАТИКИ

Дослідження встановлює періодизацію розвитку військової наукавної емблематики – на даний момент основного способу ідентифікації військовослужбовців по їх приналежності до Збройних Сил певної держави та до різних частин армії, одягнутої в одноманітні мундири (особливо в польовий однострій). Цей аспект проблеми на даний час не отримав належного наукового підходу ні в українській, ні у світовій історіографії досліджень процесів розвитку військової символіки.

Ключові слова: наукавна емблема, військова символіка, Збройні Сили України, етапи розвитку, форма одягу.

Військові наукавні емблеми приналежності до Збройних Сил держави, окремих об'єднань, з'єднань, військових частин, установ та закладів – це наймолодша частина військової символіки, історія якої нараховує не більше 150 років. Причинами її появи стала уніфікація та спрощення військової форми одягу, які почалися з переходом армій від відносно невеликих, які набиралися шляхом рекрутського набору або з добровольців, до масових армій кінця XIX – початку XX століття, які виникали в результаті введення загального військового обов'язку для громадян. Коли число солдатів стали рахувати вже не сотнями тисяч, а мільйонами, серйозно повстало питання одягнути їх усіх у військову уніформу. Вирішити таку проблему старими методами (шляхом індивідуального ручного пошиття уніформи та всіх її аксесуарів) було неможливо. Вихід був знайдений в переході на промислову основу, коли одяг готувався не індивідуально, а за типовими розмірами на фабриках. Однак в такому разі різноманіття форм мундирів, окремих елементів та головних уборів, кольорове різнобарв'я, яке існувало до цього у військовій формі, неминуче повинно було відійти на задній план заради збільшення обсягу виробництва стандартизованих, спрощених до максимуму моделей, виготовлення яких і можна було поставити на промислові рейки, на потік. Саме у цей час і з'являється на військовій формі новий елемент – наукавна емблема, основне призначення якої стало показувати приналежність солдатів до різних частин армії, одягнутої в одноманітні мундири.

На даний час наукавні емблеми існують на уніформі військовослужбовців практично всіх армій світу. Це один з найпоширеніших елементів символіки, особливо на польовій камуфльованій формі одягу. Остання створена відповідно до вимог полю бою, тому сучасні польові уніформи армій різних держав майже не відрізняються одна від одної. Тому зрозуміти державну приналежність, рід військ і т. і. можливо практично лише завдяки наукавним емблемам військовослужбовців.

При науковому вивченні процесу розвитку наукавної емблематики від появи перших зразків до масового застосування цього елементу в уніформі армій всіх країн світу одною з найважливіших проблем є встановлення етапів цього процесу. Без такого аналізу сам процес втілення у практику військ наукавних емблем буде незрозумілим.

Як і все в армії, поява наукавної емблематики була викликана практичними потребами на полі бою. Тому і в подальшому цей практичний підхід вплинув у цілому на розвиток наукавної емблематики. Дослідження теми привело до наступних висновків, які висвітлюються у статті.

Процес появи та розвитку наукавної символіки в арміях світу можна умовно поділити на декілька основних етапів.

Перший етап включав час від виникнення спеціальної символіки частин, яка в подальшому перетворилася на наукавну емблематику, як явища, під час громадянської війни в США у 1861-1865 рр. в армії північноамериканських штатів США [1, с. 18, 19], і до початку Першої світової війни в серпні 1914 р. [2; 3, с. 18, 19; 4; 5, с. 11, 12]. Цей етап характеризувався фрагментарним використанням нового елементу військової символіки, не признаного відразу консервативним керівництвом армій, і який мав характер необхідної у воєнний час самодіяльності військовослужбовців, яким доводилося воювати в нових умовах ведення війни.

Другий етап розпочався з початком Першої світової війни у 1914 р. й включав в себе не лише самі роки війни (1914–1918), але й наступні за неї періоди громадянських воєн, конфліктів та розвитку армій аж до виникнення у 1939 р. нової, Другої світової війни. На цьому етапі наукавна символіка знову відродилася в воюючих арміях за ініціативи, в першу чергу, самого особового складу частин, та, знову, через необхідність швидкої ідентифікації військовослужбовців в умовах боїв в окопах. Першими стали так звані «бойові символи» («battle insignia») у британській армії [6]. Далі наукавна емблематика з'явилася також в частинах американської армії, яка приєдналася до бойових дій на боці Антанти. Керівництво армій так само спочатку не проявляло підтримки нової символіки, віддаючи перевагу старим, традиційним способам відрізнення частин. Однак масовий характер втілення наукавної емблематики в деяких воюючих арміях (наприклад, Великобританії [6; 7-9], США [10], Канади [11]), привело до легалізації наукавної емблематики, щоправда, в дуже обмежених масштабах. В подальшому вона широко застосовувалася в арміях післявоєнного періоду, таких, як формування антибільшовицьких рухів в Росії [12, с. 30–35], ново утвореної Червоної Армії [13, с. 32–37], арміях нових національних держав, змушених на перших порах використовувати уніформу чужого зразка та підкреслювати свою національну приналежність за допомогою простого та дешевого елементу обмундирування, яким стала наукавна емблема [14].

Третій етап розвитку наукової символіки розпочався з розв'язування Другої світової війни в 1939 р. та тривав протягом практично всього ХХ-го ст., коли політику в світі визначало протистояння один одному двох глобальних військово-політичних об'єднань – НАТО з одного боку, та Варшавського Договору з іншого. В кінці третього етапу світ кардинально змінився з розпадом СРСР та утворенням нових незалежних держав на уламках радянської імперії. Широко розповсюджена в роки Другої світової війни символіка армій США та Великобританії [15; 1, с. 20–26; 16], як армій – переможців, виявила сильний вплив й на інші союзні до них армії (Франції, Голландії, Японії, Данії, Італії, ФРН, Іспанії, Португалії, Греції, Туреччини, Норвегії та інших) [17]. В американській армії навіть спеціально для розробки та втілення в життя військової символіки нового типу створили Інститут геральдики армії США [18, с. 74-76]. Втілили в свої армії наукавну символіку й нейтральні держави (наприклад, Австрія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Непал), а також, під впливом країн-метрополій, армії країн Азії та Африки, що звільнилися від колоніальної залежності, наприклад, Пакистан, Індія. Подібна практика в цей час вплинула і на армію СРСР та її союзників, які довгий час не визнавали ці елементи символіки, однак змушені на початку 1970-х рр. вводити їх у себе в обмежених масштабах [19]. Таким чином, умовною межею третього етапу розвитку військової наукової символіки можна вважати 1991 р.

На даний час ми знаходимося на **четвертому етапі** розвитку військової наукової символіки. Після розпаду СРСР та появи нових армій в Україні, Білорусі, Молдові, Казахстані та у інших республік колишньої держави, вони зробили подібний елемент військової форми одягу обов'язковим та невід'ємним атрибутом нової національної форми одягу [20]. Подібний процес пройшов і в країнах так званого соціалістичного табору, коли, після приєднання більшості з них до воєнного блоку НАТО і входження в Євросоюз, наукавна емблематика стала також обов'язковою частиною їх військової форми одягу. Тому особливістю цього четвертого етапу є те, що наукавна емблематика військової уніформи військовослужбовців стала загальносвітовою тенденцією, до якої прилучилися всі армії світу без винятку.

Фактором, який прискорив цей процес, стала поява к кінці ХХ-го ст. нової польової форми одягу, так званого «камуфляжу». Збільшена вогнева потужність на полі бою змусила всі армії удаватися до такого способу маскуванню солдатів, в результаті чого вони стали практично не відрізнятися один від одного, незважаючи на приналежність до різних національних армій. В цих умовах наукавна емблема стала простим і надійним способом розрізнення солдатів, який дозволив не лише визначати їх національну (державну) приналежність, але й приналежність до видів збройних сил, родів військ, окремим об'єднанням, з'єднанням, частинам та підрозділам. Про це свідчить й практика української армії, яка веде важкі бої в Антитерористичній операції на Сході України.

Таким чином, бурний розвиток наукової емблематики у Збройних Силах України засвідчив про приєднання нашої армії до основних тенденцій розвитку військової справи в передових арміях також і у цій специфічній галузі військової справи.

Джерела і література.

1. Слободянюк М.В. Відродження з попелу. Генеза наукавних емблем Збройних Сил України. Історичний нарис і символіка 66-ї гвардійської механізованої Полтавсько-Буковинської ордена Червоного Прапора та 15-ї окремої гвардійської механізованої Єнакієвсько-Дунайської орденів Червоного Прапора і Суворова бригади / Михайло Слободянюк. – К.: приватне видавництво, 2005. – 143 с.: іл.
2. Похэнка Б. Иллюстрированная история Гражданской войны в США. 1861 – 1865 / Брайан Похэнка, Дон Трояні. – Москва.: ЭКСМО, 2003. – 192 с: ил.
3. Katcher P. Flags of the American Civil War. 2: Union / Philip Katcher, Ron Skollins. – London: Osprey Publishing, 1993. – 48 p.: il. (Man-at-Arms # 258).
4. Katcher P. The U.S. Army 1890-1920 / Philip Katcher, C. Warner. – London: Osprey Publishing, 1978. – 40 p.: il. (Man-at-Arms # 82).
5. Katcher P. The U.S. Army 1890-1920 / Philip Katcher, C. Warner. – London: Osprey Publishing, 1978. – 40 p.: il. (Man-at-Arms # 82).
6. Chappell M. British Battle Insignia (1). 1914–18 / Mike Chappel. – Oxford.: Osprey Publishing, 1986. – 48 p.: il. (Man-at-Arms # 182).
7. Chappell M. The British Army in World War I (3). The Eastern Fronts / Mike Chappel. – Oxford.: Osprey Publishing, 2005. – 48 p.: il. (Man-at-Arms # 406).
8. Chappell M. The British Army in World War I (1). The Western Front 1914-16 / Mike Chappel. – Oxford.: Osprey Publishing, 2003. – 48 p.: il. (Man-at-Arms # 391).
9. Chappell M. The British Army in World War I (2). The Western Front 1916-18 / Mike Chappel. – Oxford.: Osprey Publishing, 2005. – 48 p.: il. (Man-at-Arms # 402).
10. Henry M. The US Army of World War I / Mark R. Henry, Stephen Walsh. – Oxford: Osprey Publishing, 2003. – 48 p.: il. (Man-at-Arms # 386).
11. Chartrand R. The Canadian Corps in World War I / Rene Chartrand, Gerry Embleton. – Oxford: Osprey Publishing, 2007. – 48 p.: il. (Man-at-Arms # 439).
12. Дерябин А. Гражданская война в России 1918–1920. Юг – «цветные части» / Александр Дерябин // Цейхгауз. - 1991. – № 1. - С. 30-35.
13. Степанов А. Наукавные знаки родов войск в Красной Армии. 1920–24. Часть 1, 2 / Алексей Степанов // Цейхгауз. - 1998. – № 6, 7. - С. 32–37.
14. Дерябин А. Гражданская война в России. 1917–1922. Национальные армии / Александр Дерябин. – Москва.: ООО Издательство АСТ, 1998. – 48 с.: ил.
15. Опознавательные знаки Вооруженных Сил США. (Справочник). – Москва.: Воениздат, 1973. – 192 с.: ил.
16. Krzywania J. Oznaki armii USA 1941–1985. Część I / Jaroslaw Krzywania. – Warszawa.: Fenix editions, 1992. – 35 st.: il. (Barwa I Broń - 3).
17. Bundesministerium der Verteidigung. Uniformen. – Bonn.: Press-und Informationsstab Referat Öffentlichkeitsarbeit, 1997. – 33 p.

18. Егоров В. П. Институт геральдики армии США / Валерий Павлович Егоров // Гербоведъ. – Москва: 1997. - № 13 (1-97). – С. 74-76.
19. Правила ношения военной формы одежды военнослужащими Советской Армии и Военно-Морского Флота. – Москва.: Воениздат, 1970. – 200 с.: ил.
20. Наказ Міністра оборони України № 150 від 12 червня 1995 р. «Про введення в дію Правил носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних Сил України» // Правила носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних Сил України. – Київ.: Варта, 1995. – 160 с.: іл.

Slobodyanyuk M. V. Periodisation of the creation and development process of the military emblems worn on the sleeve

The research marks periodisation of the development of the military emblems worn on the sleeve which is at the moment the principal way of identification of servicemen with the Armed Forces of a certain country and with different units of the army dressed in monotonous uniforms (it especially concerns field uniforms). This aspect of the problem up till now has not been given an appropriate scientific approach neither in the Ukrainian nor in the world historiography of researches of the development processes of the military symbols.

Key words: *emblem worn on the sleeve, military symbols, Armed Forces of Ukraine, stages of development, dress form.*

Слободянюк М. В. Периодизация процесса зарождения и развития воинской нарукавной эмблематики

Исследование устанавливает периодизацию развития военной нарукавной эмблематики – на данный момент основного способа идентификации военнослужащих по их принадлежности к Вооруженным Силам определенного государства и к разным частям армии, когда они носят одинаковые мундиры (особенно в полевой форме). Этот аспект проблемы на данное время не получил надлежащего научного подхода ни в украинской, ни в мировой историографии исследований процессов развития военной символики.

Ключевые слова: *нарукавная эмблема, военная символика, Вооруженные Силы Украины, этапы развития, форма одежды.*